

**Біофілософські засади формування філософсько-освітньої концепції
освіти в сучасних цивілізаційних умовах**
**Biophilosophy principles of formation of philosophical and educational concept
of education in modern civilization conditions**

Авторське резюме. У статті окреслено коло проблем, які постають перед системою освіти в умовах нового тисячоліття. Підкреслюється, що освіта змінюється одночасно з суспільством, разом з тим на освіті ґрунтується розвиток самого суспільства, його соціальні, політичні й економічні тренди. Проаналізовано процеси реструктуризації системи освіти, зокрема в країнах пострадянського простору. Наголошується на тому, що неефективність існуючих моделей організації освіти, зокрема, вищої, в умовах глобалізованого та інтернаціоналізованого простору стала очевидністю в умовах зростання кількості невирішених проблем в системі освіти. Автор зауважує, що ситуація, яка є характерною для сучасної науки і практики, потребує від наукового загалу більшої уваги до міждисциплінарних досліджень, сутність яких – у становленні та розвитку нових, нетрадиційних галузей наукового знання. Також у дослідженні розглянуто положення про те, що біофілософія зумовлює аксіологічну компоненту розуміння життя, роль цього розуміння у світогляді людини. Зроблено висновок про необхідність більшої уваги науковців до біофілософії, зокрема, в контексті її впливу на формування сучасної філософсько-освітньої концепції.

Ключові слова: суспільство, система освіти, біофілософія, філософія освіти, освітні парадигми, антропоцентризм, світогляд, природа, цивілізація.

Abstract. The article outlines the range of problems facing the education system in the new millennium. It is emphasized that education changes

simultaneously with the society, and yet education is based on the development of the society, its social, political and economic trends. The process of restructuring of the education system, particularly in post-Soviet countries. It is noted that the inefficiency of the existing models of organization of education, particularly higher education, in the globalized and internationalized environment became evident in the face of rising number of unresolved issues in education. The author notes that the situation, which is characteristic of modern science and practice needs of public research more attention to interdisciplinary research, the essence of which - in the development of new, innovative fields of scientific knowledge. Also, the study examined the position that causes biophilosophy axiological component of understanding life, role its understanding in outlook of human. The conclusion about the need for greater attention to biofilosophy scientists, particularly in the context of its impact on the formation of modern philosophical and educational concepts.

Keywords: society, education system, biofilosophy, philosophy of education, educational paradigm, anthropocentrism, world, nature, civilization.

Постановка проблеми. В специфічних умовах ліберального ринку, в контексті усвідомленої необхідності розбудови громадянського суспільства, людське життя визначається конкуренцією та ринковими відносинами; таким чином людина стає специфічним капіталом, навіть – джерелом прибутку. Для того щоб збільшити людський капітал, суспільству необхідно корегувати такі біополітичні аспекти соціального життя, як рівень народжуваності, стан здоров'я, тривалість і якість життя, ступінь розвитку освіти. Освіта це не тільки здобуття, накопичення та засвоєння знань, умінь і навичок, а вдосконалення адаптаційного механізму до змінюваних умов навколишнього середовища, підвищення рівня біосоціальної кваліфікації як окремої особистості, так і людської популяції та взагалі – виду *Homo sapiens*. Актуальною в даному контексті постає біофілософія, як продукт

цивілізаційної культури, специфічний конвергентний комплекс біології та філософії.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми, які постають перед системою освіти, не знижуються протягом багатьох років і в багатьох країнах, тому логічним і закономірним вбачається звернення до них дослідників різних часів і усіх, практично, країн. Біофілософія, як інструмент експлікації феномену життя, знайшла відображення в наукових розвідках як зарубіжних (у тому числі і російських) – В. Афанасьєва, В. Борзенкова, Ф. Варели, Д. Гусман, Р. Карпинської, І. Лисєєва, Х. Матурани, А. Нуесса, Ю. Олейникова, М. Рьюза, А. Шаталова, так й вітчизняних – В. Вернадського, В. Ільїна, В. Кременя, О. Прудникової, А. Толстоухова – вчених. Ключові засади філософії освіти висвітлені у працях таких дослідників як Б. Гершунський, Е. Гусинський, С. Гессен, М. Піщулін, Ю. Огородніков, М. Сидоров, Ю. Турчанинова та ін. Суттєвий науковий доробок у розвиток філософсько-освітньої концепції внесли українські вчені, серед яких: В. Андрущенко, О. Базалук, Г. Берегова, В. Бех, Л. Ваховський, С. Довгаль, С. Клепко, М. Лукашевич, Я. Шрамко.

Мета дослідження полягає в окресленні кола проблем, які постають перед системою освіти в умовах нового тисячоліття; розгляді ситуації, яка є характерною для сучасної науки і практики й потребує від наукового загалу більш прискіпливої уваги до міждисциплінарних досліджень, зокрема – біофілософії; з'ясуванні біофілософських засад побудови філософсько-освітньої концепції відповідно до вимог сучасного світу; обґрунтуванні думки стосовно того, що біофілософія в умовах сьогодення слугує не тільки об'єктом наукового дискурсу, але й методологічним та практичним фундаментом підвищення продуктивності й результативності, зокрема, в сфері освіти.

Виклад основного матеріалу. Система освіти, реалізуючи свою, без перебільшення, історичну місію, має підготувати людину до життя в сучасному відкритому світі, до мінливих умов природи і соціуму. Стан

освітньої системи в державі є індикатором якості життя суспільства, а тому в більшості економічно розвинутих країн саме держава, відповідно до запитів суспільства, є головним суб'єктом, який забезпечує функціонування та розвиток системи освіти і визначає стратегічні напрями її модернізації.

Загалом кажучи, освіта змінюється монохронно з суспільством, що трансформується, разом із тим на ній ґрунтується розвиток самого суспільства, його соціальні, політичні й економічні тренди. Цивілізаційні виклики активізують нові, когерентні з вимогами третього тисячоліття запити щодо системи освіти, яка має витримувати темпи інтенсифікації розвитку суспільства та облаштовувати в зв'язку з цим системні зв'язки з іншими галузями суспільного життя. Подібна імплікація стимулює продукування освітніх інновацій, які привертають до себе увагу не тільки науково-педагогічної спільноти, але й державних інституцій і громадянського суспільства. Втім, за будь-якими інноваціями постає освіта, як суспільний феномен, як інституція, що складає культурну серцевину життя суспільства з його перпетуальними цінностями, історичними традиціями, науково-педагогічним арсеналом та інтенціями щодо подальшого розвитку правової держави та громадянського суспільства.

Слід зазначити, що проблеми, які постають перед системою освіти, не знижуються протягом багатьох років і в багатьох країнах, що, безумовно, свідчить про дифракцію або відсутність чітко розроблених філософських засад, на яких може (і повинна) формуватися системна, цілісна і науково-обґрунтована стратегія розвитку інститутів освіти. Релевантність філософії освіти в умовах третього тисячоліття детермінована як завданнями орієнтації освітньої системи в інтенсивно змінюваному суспільному просторі, так й процесом формування нових, конгеніальних вимогам сучасності, світоглядних концепцій освіти.

Слід зауважити, що ситуація, яка є характерною для сучасної науки і практики, потребує від наукового загалу більш прискіпливої уваги до міждисциплінарних досліджень, сутність яких – у становленні та розвитку

нових, нетрадиційних галузей наукового знання. Одним з таких напрямів постає біофілософія, як один із продуктів цивілізаційної культури, який є специфічним конвергентним комплексом біології та філософії, орієнтованим на цілісне усвідомлення феномену життя, його місця та ролі в планетарному бутті.

Становлення біофілософії пов'язане з загальною тенденцією поступального руху знання від архаїчного, традиційно-класичного ідеалу науки в напрямі до нового нетрадиційного, некласичного ідеалу. Класичний підхід орієнтований на дослідження субстанціональної сфери Всесвіту як замкненої, самодостатньої системи, яка характеризується певною гомогенністю будови, рівноважністю стану та лінійністю розвитку. Некласичний ідеал пізнання спрямований на уявлення щодо процесуальності, різноманітності, нерівноважності та нелінійності буття, в зв'язку з чим певні трансформації відбуваються і в філософії: в ній також відбуваються значні зрушення, для яких характерним є прогресуючий синтез філософського й наукового знання в цілому. Розвиток біофілософії при цьому відбувається шляхом більш глибокої імплікації філософії та біології [1].

Біофілософію, на думку А. Шаталова і Ю. Олейнікова, слід розглядати як комплексну, інтегративну, біологічно орієнтовану міждисциплінарну галузь знання, яка актуалізує світоглядно-методологічні, гносеологічні, онтологічні та аксіологічні проблеми буття Універсуму крізь призму дослідження феномену життя. Коло даних проблем є досить широким: від загального бачення предмета біофілософії як нової натурфілософії, до розкриття усього багатства її світоглядно-методологічного змісту, від визначення предмету біофілософії як об'єкта міждисциплінарного дослідження, до виявлення її місця і ролі у розвитку філософії науки й духовної культури в цілому. Біофілософія постає як цілісна єдність трьох компонентів: філософії біології, філософії життя та відповідній цим складовим аксіологічній системі [8].

Слідуючи визначеному підходу, логічно припустити, що біофілософія узагалі зумовлює аксіологічну компоненту розуміння життя, місця і ролі цього розуміння у світосприйнятті та світогляді людини. Філософський контекст сучасного стану біології імпліцитно артикулює методологічний вплив філософії на розуміння процесів існування різних форм живої матерії, а також матеріальної, культурної та духовної діяльності Людини розумної. В процесі становлення біофілософії сучасні дослідники виокремлюють певні етапи транзиту:

1. Від суто стихійного, інтуїтивного розгляду об'єкта дослідження до усвідомленого проникнення суб'єкта в об'єкт пізнання.

2. Від інтуїтивно-раціонального, суто науково-раціонального ставлення до живої природи в напрямі чуттєво-раціонального ставлення.

3. Від ідеї визнання здатності до мислення лише у людини, до ідеї всезагальної когнітивності живого, яке має внутрішню здатність до диференціації себе та інших [9].

4. Від визнання нерівноцінності різноманітних форм життя до обґрунтування прибічниками «глибинної екології» рівноцінності й необхідності «розквіту» всіх форм життя на Землі, визнання внутрішньої цінності природи, біосферної єдності всіх живих істот [10].

Вочевидь, становлення біофілософії імпліцитно покликано бути свого роду відправною точкою розширення обсягів та заглиблення системних міждисциплінарних досліджень процесів біологізації філософії та філософізації біології, підвищення наукового інтересу до біологічної складової світогляду та світосприйняття.

Вбачається необхідним нагадати, що в природничо-науковій картині світу людина довгий час була відсутньою, в той час як вона має займати там домінуючу позицію. Ставлення до людини, як до мети, на думку В. Вернадського, є необхідним і невідворотним елементом наукового світогляду [3].

Логіка розгляду зазначеної проблеми формує підхід, у рамках якого обґрунтованими є питання: як можуть філософія та біофілософія впливати на філософію освіти та сприяти розвитку, зокрема, освітньої системи? Як можуть (якщо можуть) біологічні науки сприяти розвитку соціальних наук? Відомо, що саме по собі використання біологічних моделей в теоріях соціального життя не є нонсенсом або новацією, оскільки біологічна компонента присутня в них апріорно.

На думку В. Борзенкова [2] в філософії утвердилися принаймні, три галузі або напрями досліджень сучасної науки, так або інакше пов'язані з тим, що може бути названо «біофілософією». Дослідження в галузі біологічних основ усього, що пов'язано з людиною, культурою, соціальними інститутами, політикою, етикою тощо. Першорядне значення в даному випадку мають дослідження, які спираються на потужний теоретичний та математичний апарат популяційної генетики та СТЕ (синтетичної теорії еволюції); в даній сфері сформовані вже досить продуктивні програми, деякі з них претендують на статус самостійних, специфічних дисциплін, таких як біополітика, еволюційна етика, еволюційна епістемологія тощо. Дослідники в даних галузях усвідомлюють, що в ряді випадків вони суто наукові – біологічні методи імплантують в «святе святих» філософії, наприклад, природу моралі або людського пізнання, межі й сама правочинність яких представляють фундаментальну філософську проблему.

Виходячи з того, що людина безумовно досліджується як природна істота, природничі науки конвергують із науками суспільно-політичними, причому інтенсивність і сила подібної конвергенції прямо пропорційні глибині, об'єму та змісту досліджень різних аспектів природного та соціального буття людини. Відтак, актуальною вбачається проблема більш глибокого наукового аналізу людської природи, дослідження структурних рівней людини як біосоціальної системи. Своєчасність та необхідність вирішення вказаної проблеми є очевидною в умовах третього тисячоліття, реалії якого ставлять під сумнів сам факт збереження живої природи на

Землі; в обставинах, коли людина не відчуває себе ані частиною природи, ані її володарем, що провокує загальнолюдське відчуття партикуляризації від природи та певної алієнації людини як біологічного виду.

Таким чином, виникає потреба в обґрунтуванні нового, біофілософського підходу до розуміння людського буття, до створення моноцільної картини природи, в яку людина може бути інтегрована як її унікальний, специфічний, втім необхідний, органічний компонент. Доречним в даному контексті вбачається зосередження уваги на біофілософських засадах побудови філософсько-освітньої концепції.

Слід зазначити, що біофілософія в умовах сьогодення слугує не тільки об'єктом наукового дискурсу, але й методологічним та практичним фундаментом підвищення продуктивності й результативності, зокрема, в освітній сфері суспільного життя. Даний аспект зумовлює можливість припущення, відповідно до якого нові біологічні знання й пов'язані з ними технології налаштовують суспільну свідомість на продукування принципово нових або модернізацію вже існуючих освітньо-філософських ідей. Будь-які реформи й трансформації в освітній сфері без урахування філософської та, зокрема, біофілософської складових провокує потужні прояви контртенденцій, зумовлених традиційним підходом до людини як до елементарної соціальної одиниці, без урахування того, що вся історія людства – це процес збереження й розвитку творчих (генетичних) задатків людського роду. В даному контексті може бути прийнятним принцип мінімізації виміру: зі всіх можливих варіантів трансформації реалізується той, який дозволяє адаптувати суспільство (або його окремих інститутів) до заданих йому об'єктивно умов і параметрів при мінімальних змінах в системі соціокультурного цілого.

Одна з головних функцій філософії освіти, наголошують сучасні дослідники [7], полягає в продукуванні та обґрунтуванні комплексних закономірностей зворотного впливу освіти на філософію. Гуманістичний підхід в освіті, здійснюваний в контекстуальному ареалі філософської

концепції антропоцентризму, передбачає фокусування уваги на індивідуальності людини, її особистості, а також спрямування на розвиток самостійного критичного мислення членів суспільства, котрі усвідомлюють, що подальший розвиток усіх сфер життя соціуму неможливий без вирішення широкого спектру політичних, економічних, моральних і духовних проблем. Тобто, на становлення ідеї презумпції пріоритетності інтересів особистості над державними, національними або класовими інтересами, певним чином впливають ідеї педагогічні.

Відповідно до цього, розвиток освіти має базуватися на широких філософських уявленнях про неї, оскільки, на думку С. Гессена «Завдання усякої освіти – долучення людини до культурних цінностей науки, мистецтва, моралі, права, господарства, перетворення природної людини в культурну... Мета освіти – культурні цінності, до яких в процесі освіти має бути долучена людина. Які науки досліджують культурні цінності, встановлюють закони цих цінностей, класифікують їх, визначають взаємні їх відносини між собою? Після сказаного нами... про культурні цінності неважко бачити, що науками цими постають різні відділи філософії... Таким чином, кожній культурній цінності відповідає особливий відділ філософії й навпаки: скільки відділів філософії, стільки цінностей культури» [4, с.36].

Комплексний аналіз потенціалу філософського підходу до освіти й пошуків її оптимальної системи з урахуванням європейського й світового досвіду надав підстави українському філософові С. Клепку визначити контекстом для освіти України саме європейський, який «ніби своєрідна тінь для української освіти, адже все в ній робиться (в усякому разі, хоча б декларативно) з огляду на європейські та світові досягнення: з одного боку, ми, як тінь, слідуємо за освітою Європи, а з іншого – від Європи на нашу освіту падає інша тінь, у якій ми не завжди можемо роздивитися свої досягнення та проблеми» [5, с.10].

Стратегічною метою філософії освіти вітчизняний філософ О. Базалук визначає формування планетарно-космічної особистості, а одним з

найважливіших складників нової парадигми освіти – її випереджальну функцію, яка стає глобальним фактором розвитку суспільства. Причому «акцентування на «космічності» особистості, з одного боку, вказує на зв'язок із філософсько-гуманістичною традицією, відповідно до якої людина й Усесвіт утворюють єдиний світ, у якому людина (мікрокосм) є відбиттям Усесвіту (макрокосму), з іншого боку, підкреслює актуальність сучасних космологічних концепцій, що намагаються обґрунтувати закономірну появу людини в матеріальному світі» [6, с.77].

Освіта в нових глобальних умовах постає механізмом збереження історичної спадковості, формування, трансляції та сприйняття «соціального генофонду». Спочатку через звичаї і традиції, а потім через знання відбувається трансмісія найбільш ефективних моделей життя й поведінки, сформованих історично в даному суспільстві. Будь-яке суспільство, забезпечуючи нові покоління знаннями про оточуючий світ, передає їм специфічну культуру, формуючи та виховуючи за її зразками нові покоління. Як тільки освіта припиняє виконувати свою онтологічну задачу, вона стає суб'єктивною, тобто випадковою, втрачає свою сутнісну необхідність для людини та перетворюється на сферу маніпулювання нею – тобто переходить, на наше переконання, під повну «юрисдикцію» традиційної біополітики.

Висновки. Процеси реструктуризації системи освіти, зокрема в країнах пострадянського простору актуалізуються специфічними вимогами часу, одночасно з цим – недостатньою ефективністю існуючої системи освіти, що обумовлює активний пошук не тільки нових форм й методів навчання, але й, у широкому розумінні – нової філософії освіти, сучасної освітньої парадигми, модерних стратегій управління якістю освіти в навчальних закладах. Стан, що є характерним для сучасної науки і практики, потребує від наукового загалу більш прискіпливої уваги до біофілософії, зокрема, в контексті її впливу на формування сучасної філософсько-освітньої концепції.

Список літератури

1. Біофілософія [научн. руков. И.К. Лисеева] [Текст]. – М.:ИФРАН, 1997. – 250 с.

2. Борзенков В.Г. От «философии жизни» к «биофилософии» [Текст] / В.Г. Борзенков / Биофилософия. – М.: ИФРАН, 1997. – С.27-41.
3. Вернадский В.И. Философские мысли натуралиста [Текст] / В.И. Вернадский. – М.: Наука, 1988. – 520 с.
4. Гессен С.И. Основы педагогики. Введены в прикладную философию [отв. ред. и сост. П.В. Алексеев] [Текст] / С.И. Гессен /. – М.: «Школа-Пресс»,1995. – 448 с.
5. Клепко С.Ф. Філософія освіти в європейському контексті [Текст] / С.Ф. Клепко. – Полтава: ПОППО, 2006. – 328 с.
6. Образ человека будущего: Кого и как воспитывать в подрастающих поколениях: [под ред. О.А. Базалука] [Текст]. – К.: Кондор, 2011. – Т. 1. – 328 с.
7. Сидоров Н.Р. Философия образования. Введение [Текст] / Н.Р. Сидоров. – СПб: Питер, 2007. – 304 с.
8. Шаталов А.Т., Олейников Ю.В. К проблеме становления биофилософии [Текст] / А.Т. Шаталов, Ю.В. Олейников // Биофилософия. – М.: ИФРАН, 1997. – С.5-26.
9. Maturana H., Varela F. The Tree of Knowledge: The Biological Roots of Human Understanding. [Text]/ H. Maturana, F. Varela. – Boston: Shambala, 1988. – 269 p.
10. Naess A. The Shallow and the Deep, Long-Range Ecology Movement. A.Summary [Text] / Arne Naess // Inquiry. – University of Oslo, 1973. – № 1. – P. 95-100.

References

1. *Biofilosofiya* (Biophilosophy). M., 1997. 250 p.
2. *Borzenkov V.G.* Ot «filosofii zhizni» k «biofilosofii» (From the «philosophy of life» to «biophilosophy»). *Biofilosofiya*, 1997. pp. 27-41.
3. *Vernadskiy V.I.* Filosofskie myisli naturalista (Philosophical thoughts naturalist). M., 1988. 520 p.
4. *Gessen S.I.* Osnovyi pedagogiki. Vvedeni v prikladnu filosofiyu (Basics of pedagogy. Introduction to Applied Philosophy). M.,1995. 448 p.
5. *Klepko S.F.* Filosofiiia osvity v yevropeiskomu konteksti (Philosophy of Education in a European context). Poltava, 2006. 328 p.
6. *Obraz cheloveka buduschego: Kogo i kak vospityivat v podrastayuschih pokoleniyah* (The image of the man of the future: Who and how to educate the younger generation). K., 2011. 328 p.
7. *Sidorov N.R.* Filosofiya obrazovaniya. Vvedenie (Philosophy of Education. introduction). SPb, 2007. 304 p.
8. *Shatalov A.T., Oleynikov Yu.V.* K probleme stanovleniya biofilosofii (On the problem of becoming biophilosophy). M., 1997. pp. 5-26.
9. *Maturana H., Varela F.* The Tree of Knowledge: The Biological Roots of Human Understanding. Boston: Shambala, 1988. 269 p.
10. *Naess A.* The Shallow and the Deep, Long-Range Ecology Movement. A.Summary. *Inquiry*. University of Oslo, 1973. № 1. pp. 95-100.